

# Magyarország pillangói.

Irta *A. Aigner Lajos.*

IV.

2. nem. **Thais F.**<sup>1</sup>

Csápja igen rövid, szárnyai csócsukon és szélükön erősen lekerekítettek, fogazottak, a fogak az alsó szárnyon mélyebbek, a felső szárnyon kevésbé szélesek, mint az előbbi nemnél. *Hernyója* húsos kiemelkedésekkel (áltüskék) borított, szőrös, a szőrök sorokba rendezettek. *Bábja*, fején és farán szállal megerősített; kitelel, olykor kétszer is. Ezen délkeleti nem 3 faja közül Magyarországon csak egy él.

## 4. **Thais Polyxena Schiff.**<sup>2</sup>

Schiffermiller und Denis, System. Verzeichn. d. Schmetterl. der Wiener Gegend p. 162, fig. (1776); *Hypermnestra Scopoli*, Entomologia Carniolica p. 149 (1763).

Alapszíne halvány sárga. A felső szárny elülső szegélyén 5 hosszúságú fekete petty van, melyek közül kettő a belső szegélyig fut. A mélyen csipkézett szegély előtt keskeny sáv húzódik. Az alsó szárny még mélyebben csipkés, mögötte kék és piros pettyek vannak, az elülső szegélyen szintén egy piros petty ül; a belső szegély fekete; a középső és néhány külső sejtben szabálytalan fekete pettyek fekszenek. Csápja és teste fekete, az utóbbi oldalt piros pettyekkel tarkázott.

Egész Magyarországon csaknem mindenütt gyakori, Budapesten márcz. 18-tól máj. 19-ig röpül. Nálunk nagyon variabilis lévén szükségesnek látszik számos eltérő alakját behatóbban ismertetni.

Nagysága átlag 50—55 mm. kivételesen 62 mm., és viszont csak 39 mm. kiterjedésű is. Alapszíne halvány sárga, gyakran sötétebb, az okersárgába hajló. Rajza igen változó. Felső szárnyán mélyen öblözött kettős fekete szegélyű sáv van, melyek közül a befelé eső gyakran, kivált az olykor meglehetősen széles fekete ereknél, erős és megszőlesedett, sok esetben azonban elég keskeny és különösen az ereknél két oldalt az alapszín által kissé megszakított. A mellső szegélytől, — a fekete tövet nem számítva — 5.

<sup>1</sup> Thais: görög női név.

<sup>2</sup> Polyxena: Priamos trójai király leánya.

fekete petty többnyire a medianáig ér le; alakjuk, hosszúságuk és szélességük azonban igen változó. Az 1. petty (a tő fölött) csaknem mindig erős, igen ritkán azonban csak a középsejt közepéig ér. A 2. petty rendszeren valamivel szélesebb, olykor az öszszesek között a legszélesebb. Ellenben sok esetben a 3. petty a legerősebb és — kivált közepén — igen megszélesedett. Annál gyöngébb fejlődésű a 4. petty, mely némelykor az elülső szegélyt sem éri el. Ellenben az 5. petty többnyire igen erős, azonban gyakran igen gyöngé. A belső szegélysáv felső része (a 6. 7. 8. sejtben) többnyire mélyebben fekete az alsó részénél, s voltaképp 6. pettynek tekintendő; a sáv két része az 5. sejtben többé-kevésbé gyöngén össze van kötve, olykor az összeköttetés megszakadt; egy példányomnál azonban az 5. petty — a helyett, hogy a 4. érig érne — itt teljesen egyesül a sávval, míg ama 6. petty — a 4. és 5. sejt üresen maradván — önálló pettynek látszik és valószínű, hogy ez volt az eredeti rajz. Az 5. petty rendszerint csakis a megvastagodott 4. ér által van a szegélysávval összekötve. Az 1. és 2. petty alatt a belső szegélyen hasonló, többnyire erős, ritkán hiányzó vagy gyöngén jelzett petty áll, mely a két felső pettytel, vagy egyikkel sem, avagy csak az 1. pettytel van összekötve s azzal azután sávot alkot. Ugyanoly petty mutatkozik a 2. és 3. petty alatt, olykor mind a kettővel, többnyire azonban csak a 3. pettytel többé-kevésbé erős sáv által egybekötve, a mely néha vonallá zsugorodik, sőt ritkán teljesen hiányzik is. Ez az összekötő vonal a legtöbb esetben az 5., olykor csak a 4. pettyig folytatódik, itt azonban sokszor teljesen hiányzik. Az 5. pettyben a mellső szegélyen gyakran piros petty áll, melyet az ér olykor ketté szel: — *ab. Cassandra Mn.*<sup>1</sup>: igen ritka esetben és csak Budapesten megfigyelve, mutatkozik ama piros petty alatt az 5. sejtben is hasonló színű petty: — *ab. bipunctata Cosm.*<sup>2</sup>

A felső szárny szegély-sávja a csipkés szélű alsó szárnyon folytatódik, itt is többnyire élesen elkerítve; rajta fölül fekete keretű, olykor alig észrevehető kék behintésű piros háromszögek sora ül. A belső szegély fekete, hosszú sárgás szőrrel fődött, szintúgy mint az anális petty, mely sejtről-sejtre pettyek és pontok által folytatva, az elülső szegélyig húzódik, a hol a legtöbb esetben fekete keretű piros petty áll. A középsejtben, 2–3 sárgás vonal által átszelt, olykor elmosódott fekete folt mutatkozik.

<sup>1</sup>) Primos balszerencsét jósoló leánya.

<sup>2</sup>) A kettős pontú.

A fonák oldal ugyan olyan, de göngébb rajzú. A felső szárnyon az 1. petty teljesen, a 3. petty csak felső felében van pirossal kitöltve; az 5. pettyben az elülső szegélyen, az ér által átszelt 1–2 petty, a 4. sejtben pedig olykor egy piros pont áll; a piros pontok gyakran csak jelezve vannak. A szegélysáv részben rózsaszínnel kitöltött. A belső szegélyen hiányzik a belső petty, a külső magában áll, mert fölfelé hiányzik az összeköttetés. Az alsó szárny szegélysávja rózsás- vagy bíborszínnel van kitöltve, ellenben hiányzik a kék pikelyezés. A fekete belső szegélyt és anális pettyet két rózsaszínű ér szeli át, a többi ér is némileg rózsaszínű. Az elülső szegély piros pettye igen megkisebbedett, ellenben a tónél olykor három piros petty foglal helyet. Nevezetesebb fajváltozatai és eltérései a következők:

1. *Ab. ochracea* Stgr.<sup>1</sup> A törzsalaktól csupán sötét okersárga alapszíne által különbözik.

2. *Ab. metu* Meig.<sup>2</sup> (*ab. flavomacula* Schilde<sup>3</sup>, *rufescens* Obth.<sup>4</sup> *ab. Rumina* Esp.<sup>5</sup>, melynél az alsó szárny piros rajzai sárgával vannak helyettesítve; alul okersárga színezetű. Csak két hazai példánya ismeretes, Aradról és Budapestről.

3. A *var. Cassandra* Hb. csakis a Velebitben és Fiuménél fordul elő. Minthogy azonban jellegei (szélesebb fekete rajz s az alsó szárny feketés töve) igen ingadozóak és nem találók, mint külön fajváltozat bevonandó lenne.

Sokkal több joggal illeti meg a külön fajváltozat neve Mann-nak fentebb említett *v. Cassandra*-ját, a mely számára Mann-nak synonymált elnevezését *var. Creusa*-t hozom javaslatba.

4. *var. bella* Neuburger. Felső szárnyán a 3-ik costalis foltot csupán vonalszerű pont jelzi s a belső szegélyen levő fekete folt tünőfélben van. Budapesi példány után írták le — kevés jogosultsággal.

5. Nagy ♀; felső szárnyán az 1. petty igen keskeny, a 2. feltünően széles és az alatta levő, szintoly széles petytyel sávvá egyesül; a középsajt közepén álló 3. petty igen apró, a 4. igen széles, az 5. pedig keskeny s a 6. sejtben megszakított; a szegélybeli (6.) petty határozottan feltünő; a belső szegélyen levő külső petty alig van jelezve, összeköttetése a 4. vagy 5. petytyel teljesen hiányzik, ellenben erei szélesen feketék.

<sup>1</sup> Az okersárga.

<sup>2</sup> A sárgapettyű.

<sup>4</sup> A pirosas.

<sup>5</sup> A szoptató anyák istennője.

6. Kis ♂ (1897. július 24-én, tehát szerfölött elkésetten kikelve), melyen az alsó szárny rajza kormosan elmosódott. Felső szárnyán a belső szegély belső pettye igen gyöngé, a külső ellenben igen erős s a 2.—5. pettytyel szélesen egybekötött.

7. Hyalin ♂ (Budapesten 1899 június 6-án, és 1900. május 24), melyen az összes rajzok (még az alsó szárny piros és kék pettyei is) kopottan ugyan, de megvannak, felső szárnya azonban az alapszín helyett, teljesen pikkelytelen, míg felső szárnya sárga helyett halvány csontszínű. Hasonló példányt fogtak Czirkveniczán (Horvátország) is; ugyanilyeneket megfigyeltek Berlinben, S t a u d i n g e r pedig Amaziában *Th. Cerisyi* B. hasonló példányait nevelte hernyóból.

H e r n y ó j a 23—25 mm. hosszú; vöröses-sárga vagy hússzínű, hátán hat sornyi vöröses vagy barnás áltüskével. Junius elejétől július közepéig él *Aristolochia clematidis*- és rojundán (farkasalma), Olaszországban állítólag *Quercus ilex*en (cser) is, többnyire napos helyeken, de gyakran a levél alá rejtőzve, igen népes csoportokban; így p. o. 1887-ben Török-Bálinton elég szűk területről mintegy 1000 hernyót szedtek össze. A sötétebb színű hernyó állítólag a *var. Casandra*-t és *ab. ochracea*-t adja. B á b j a hosszúkás, sárgás-szürke, barnásan árnyékolva.

Parazitái: *Ammobia glabriventris* Wlp. és *Chaetolyga analis* Mcq. Dipterafajok és *Agrypon tenuicorne* Grav. Ichneumonfaj.

### 3. nem. **Parnassius** Latr.<sup>1</sup>

A szárnyak szélesek, fogazatlanok, csúcsuk lekerekített; az alsó szárny belső szegélye hajlott. A nősténynek különböző alakú úgynevezett táskája van potrohán, mely csak a párosodás után keletkezik, és a mely szerint a fajokat csoportosították. *Hernyóik* hengeresek, pettyesek, rövid szőrű szemölcsökkel. Laza szövődékben bábozódnak alom alatt a föld színén. *Bábjuk* zömök, széles fehér sávozással.

Ezen népes nem fajainak legnagyobb része (24) a palaearctikus körben él; hazánkban csak kettő fordul elő.

1. Az alsó szárnyon piros szemfoltok vannak ... .. **Apollo** L.

Az alsó szárnyon piros szemfoltok nincsenek **Mnemosyne** L.

### 5. **Parnassius Apollo** L.<sup>2</sup>

L i n n é, Systema Naturae. Ed. X. p. 465.(1758); E s p e r, Die Schmetterlinge in Abbildungen I. tab. 2. fig. 1.(1777).

<sup>1</sup> Parnassus hegye, Apollonak szentelve.

<sup>2</sup> Apollo a nap, költészet és a müzsák istene.

A fehér szárnyak töve fekete, külső szegélyük pikkelytelen, üveges. A felső szárny elülső szegélyén 4, belső szegélyén 1 fekete petty ül. Az alsó szárnyon 2 fekete keretű piros, belül többnyire fehér szemfolt van; a belső szegély feketés; vége felé szabálytalan alakú, hosszúkas harántos petty van. Csápja szürkés, bunkója fekete, teste fekete, a hímé erősen szőrös.

Hazánk legtöbb hegyvidékén előfordul június—júliusban tekintélyes nagyságú példányokban, melyek 72, nem ritkán 85 sőt 88 mm.-t is elérnek, de akad kivételesen csak 55 mm. kiterjedésű is. Két szemfoltjuk rendszerint nagy, piros, pupillátlan, ritkábban kicsiny, piros, kis fehér pupillával, — még ritkábban halvány piros, csaknem rózsaszínű, igen terjedelmes fehér pupillával. Kettős anális pettyük többnyire egészen fekete, ritkábban egyik vagy másik, vagy mind a kettő belül piros.

Nevezetesebb fajtálozatai a következők:

1. *Var. carpathicus* Rbl. et Rgh.<sup>1</sup> a legnagyobb hazai alak (♂ 68—75, ♀ 72—85, kivételesen 85—90 mm.) Alapszíne kissé sárgás, és — kivált a ♀-nél — a felső szárnyon szürke behintés által elhomályosított; a felső szárny fekete pettyei igen kifejlődtek és főleg a ♀-en hosszásra nyújtottak. A Tátrában fedezte fel H u s z Á r m i n.

2. *Ab. flavomaculatus* Deck<sup>1</sup> pupillátlan sárga szemfoltokkal; nagy példányokban a Branyiszkón fogták.

3. *Ab. pseudonomion* Christ.<sup>2</sup> Nagy példányok, melyeken a felső szárny két apicális pettye vagy azok egyike, valamint a belső szegélyen álló fekete petty erős piros pupillát visel. ♀ példányokban Dahlström Gyula figyelte meg a Branyiszkón.

4. *Ab. Novaræ* Oblh.<sup>3</sup>, melyen az alsó szárny szemfoltjai egészen feketék. Egy példányát 1889. jul. 8 án Blühm sziléziai lepkész fogta Trensén fürdőnél. Ennek a rendkívüli ritka alaknak ezenkívül még csak 3 példánya, Sziléziából, Wittenbergből és Franciaországból. ismeretes.

5. *Var. liburnicus* Rbl. et Rgh.<sup>4</sup> Nagyobb (♂ 71—72, ♀ 75 mm.), világos alak a horvát Velebit-hegységből. Alapszíne tiszta fehér, a felső szárnyon csak a ♀-nél gyöngén sötéten behintve. A külső szegély előtt lefutó szürkés sáv gyakran csak a 3. sejtig ér:

<sup>1</sup> A kárpati.

<sup>2</sup> A sárga pettyű.

<sup>3</sup> Pseudonion: hazudni, az azsiai Nomion fajt feltüntetve.

<sup>4</sup> Novara, felső olaszországi tartomány.

<sup>5</sup> Liburnia — a Tengeremellek hajdani neve.

az üveges szegély igen keskeny s a ♀-nél csak addig ér, mint az előbbi sáv: a fekete pettyek aprók, kerekítettek, kivált a ♀-nél. A különben meglehetősen szabályos alsó szárnyon a ♀-en a szegély előtti szürkés sáv többnyire teljesen hiányzik.

6. *Var. bosniensis Stich.*<sup>1</sup> A *var. carpathicus*-hoz közel álló nagy alak (szárnya hossza: a hímé 41—43, a nőstényé 44 mm), alapszíne azonban sárgásabb fehér, felső szárnyán határozottabban submarginális üveges sávja van, rajzolata pedig inkább a törzsfajé: 1652 m. magasságig található.

*Peléje* paizsalakú, számos szabályos kiemelkedéssel. *Hernyója* bársonyos fekete, finoman szőrzött, hátán minden testgyűrűn 2—2 sötétkék szemölcs s egy sor vöröses sárga petty. Május—júniusban *Sedum albumon*, ritkábban *Sedum telephiumon* (varjuhéj), állítólag *Sempervivum tectorumon* (kövirózsa) is él. Csak a legnagyobb forróságban táplálkozik, különben a növény alá rejtőzik, Kifejlődve 45—50 mm. hosszú.

Előfordul az összes szomszédországokban.

### 6. *Parnassius Mnemosyne* L.<sup>1</sup>

Linné, *Systema Naturae*. Ed. X. p. 465.(1758): Esper, *Die Schmetterlinge in Abbildungen* I. 2. tab. 2. fig. 2.

A fehér szárnyak töve fekete. A felső szárny külső szegélyén a középsőben két fekete petty van, külső szegélye szélesen pikelytelen, üveges. Az alsó szárny belső szegélye fekete; a középső végén kis fekete petty ül. Teste fekete, a hímé erősen szőrzött, a nőstényé többnyire sárga pettyekkel tarkázott.

Hazánkban országszerte gyakori. Budapesten április 30 tól június 13-ig. Igen variáló faj. A rendelkezésemre álló 58 példány közül, többnyire Budapestről és Szaárról (Fejér m.), a legkisebb, kivételesen kicsiny példány 55 mm., a legnagyobb 65 mm. széles. 43 hím közül csupán haton (egvezőleg Rühl leírásával) nem mutatkoznak az üveges szegélyben fehéres pettyek. Üveges szegélyük egyetlenlen hosszúsága; többnyire a 4. sejtig ér, a 3-ban hirtelen enyésző és a 2-ban már alig van nyoma, némelykor azonban a 3. sejtig terjed s a 2-ban enyészik el. A többi 37 példányon a szegélyben fehér pettyek állnak, még pedig nemcsak (Austaut szerint) a 4—6. sejtben, hanem a 3-ban is, s illetve a 2—8 sejt mindegyikében egy-egy ily többé-kevésbé tisztán látható fehér petty van. A felső szárnyon — Rühl és Austaut szerint — a mellső

<sup>1</sup> A boszniai.

<sup>1</sup> Mnemosyne: a múzsák anyja.

szegély előtt álló (costális) két fekete pettyen kívül más rajzot nem mutat. Példányaim közt van 11 ilyen, a többin a külső costális petty és szegély között többé-kevésbé tisztán kivehető szürke petty tűnik fel, mely a ♀-nél rövid sáv alakját ölti.

Az alsó szárnynak — Austaut szerint — a középfolton és fekete belső szegélyen kívül nincsen egyéb rajza: ilyen példányaimnak fele; további negyed részénél a fekete belső szegély folytatásaként homályos anális folt mutatkozik, olykor csak nyomokban. Az utóbbi, valamint a fekete belső szegélylyel csak az ér által összekötött középfolt — Rühl szerint — általában hiányzik: ily rajztalan példányom van 8. Azok közül, melyek Austaut ábrájának megfelelnek, van azonban 4 oly rajzzal bíró példány, melyről a nevezett szerzők egyike sem emlékszik meg, t. i. a mellső szegélyen kisebb, olykor homályos szürke pettytel.

A nőstényen, melynek potrohán minden gyűrűn egy-egy sárga petty jelentkezik, szintúgy mint a bukovinai és kaukázusi példányokon — Austaut és Rühl szerint — a rajztalan üveges szegély szélesebb (az én példányaimon is) és hosszabb, megkeskenyedve a belső szegélyig ér. Ez utóbbi példányaimra nem áll. Ezekben az üveges szegély csaknem egyenlő szélességben a 3. sejttig ér s a 2. sejt felső részében enyészik el, csak ritkán terjed ki az egész 2. sejtre, az 1. sejtben enyészvén el. Két példányon a szegély rajztalan (tipikus); a többin, nagyrészt igen homályosan, fehér pettyek mutatkoznak benne; még pedig 3 példánynál csupán a 3. sejtben, 6-nál a 3—8. sejtben igen homályosan, 4-nél pedig egészen tisztán. A keskeny sáv kezdete mindegyiknél megvan, olykor csak 2, többnyire pedig 3 sejtre kiterjedve. Tipikus példányokon a felső szárny belső s alsó szárny elülső szegélyén egy-egy szürke folt látható: ilyen 3 példányom; további hatnak csupán az alsó szárnyon van ily (olykor már feketés) petty, 3-nál pedig egyik szárnyon sem mutatkozik. Az alsó szárnyon továbbá összefüggésben van a fekete belső szegély az erősen kifejlett anális folttal: ez 8 példányomnál talál, 7-nél pedig ez a folt csak igen gyöngye rajzú. A fekete belső szegélylyel összefügg a középfolt is, a mely rendszerint meglehetősen nagy. Egy példányon az anális és középső-folt egybefolyt.

Egyéb hazai fajváltozatok a következők:

1. *Var. et ab. melaina* Honr.<sup>1</sup> (*var. Hartmanni* Stfs.),<sup>2</sup> igen

<sup>1</sup> A fekete.

<sup>2</sup> Hartmann, német lepkész.

sötét eltérés, melynél (♂ és ♀) mindkét szárny üveges szegélye sötét és széles; középsejtjük s annak környéke dús fekete behintésű, olykor annyira, hogy a fehér alapszín egészen elűnik. (Hunyad megye.) Erdélyben, úgylátszik, nem épen ritka, mert S t a n d f u s s több példányban kapta onnan. Igen sötét példányát Verebélyen (Bars m.) N é c s e y I s t v á n fogta.

2. *Var. nubilosus Christ*<sup>1</sup>. Austaut ábrája szerint a ♂ a törzsfajtól abban különbözik, hogy üveges szegélye formális fehér sáv által ketté választott, minél fogva — miután a külső szegélyen sáv kezdete is jelen van, — három szürke sáv mutatkozik, főjellege azonban az, hogy a felső szárny két costális fekete pettye a középsejt ereit fölül is, alul is érinti. Ezek a jellegek a ♀-nél még határozottabban lépnek fel. Ennél a szegély az egész felső szárnyon végig szélesen üveges, fehér pettyek sora által ketté szelt; az alsó szárny külső segélyén szürke félholdak tűnnek fel. A fentebb említett példányok, melyek üveges szegélye fehér pettyek sorát mutatja, átmenetet képeznek a perzsiai *var. nubilosus*-hoz. Ily átmeneti alakot fogtak Budapest környékén is, de Boszniában is előfordul.

Hogy a lepke, mint némelyek állítják, sziklás helyeket és nedves réteket kedvelne, azt Budapest környékén nem tapasztalták; nálunk a Svábhegyen, a Szép Juhásznénál, Török-Bálinton, Szaáron stb. erdei réteken elég lomhán röpköd, a ♂ keresve a fűben, délután virágokon ülő ♀-t.

P e t é j e a Pinia magjához hasonló. H e r n y ó j a, melyet K i n d e r m a n n A l b e r t Budapesten fedezett fel, bársonyos fekete, finoman szőrzött, hátán oldalvást 2 sor sárga vagy narancsszínű pettytyel; kifejlődve 40—45 mm. hosszú. *Corydalís bulbosa*, *solida*, *cava* és *Hallerin* (keltike), állítólag *Sedumon* (varjuhéj) és *Prenanthesen* (csakkör) is él, és csak éjjel táplálkozik, nappal a földön alom közt elrejtözve tartózkodik. B á b j a zömök, agyagszínű.

Előfordul az összes szomszédországokban.

Elterjedési köre: A Pyrenéaktól a Kaspi tóig (20—80<sup>o</sup>), és Finnországtól Buccariig (65—40<sup>o</sup>).

<sup>1</sup>Nubilosus ködös borult.